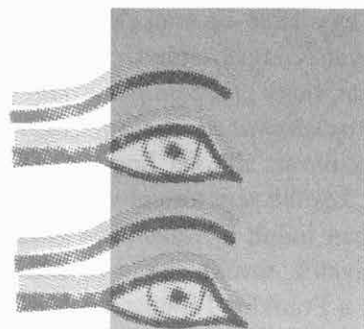

A Népművelés c. folyóirat (1906–1918) a modern közkönyvtárakért

1. rész

SONNEVEND Péter

*Elődeink
üzenik ...*

Mamának

Bevezetés

A dualista monarchia magyar közkönyvtárügyének valós története még megírásra vár. Különösen érdekes fejezete lehet a világháború előtti utolsó negyedszázad (1890–1914). A kilencvenes évektől mind gyakrabban érkezik híradás a könyvtári fejlesztés terén élenjáró országokból, már nem ritkán helyszíni tanulmányozás nyomán. E beszámolók egyértelmű üzenete: a magyar társadalom jobb könyvtárakat érdemel, nézzük és tanulmányozzuk tehát a külföldi példákat a hazai fejlesztés irányainak és módjainak mérlegelése és meghatározása érdekében. Ez az időszak az első jelentős hazai kísérlet a közös-

ségi használatú könyvtárak dominanciájának megalapozására.

Évekig a *Magyar Könyvszemle* (MK) volt az egyetlen időszakos orgánus, mely helyet adott a jövőt építő tematikának. Ám nem kétséges, hogy a MK-ben a könyv- és könyvtártörténet volt mind tartalmilag, mind terjedelmileg a meghatározó. Korabeli témákról szóló beszámolók e lapban így inkább „határterületként” jelentkeztek (érdemes megjegyezni, hogy az akkori értelmezés szerint a könyvtártudomány szerves része volt a könyv- és könyvtártörténet). Az 1987-ben napvilágot látott *Magyar könyvtártörténet* szerzője mindazonáltal igazságtalan – mert tényszerűen téves – volt a MK sommás bírálatában,

mikor egy 1886-os értékelés (*György Aladár: a Magyar Könyvszemle tíz év alatt nem talált alkalmat, hogy „felszólaljon a nagy fontosságú nyilvános könyvtárak ügyében”, 323. p.*) hatályát kiterjesztve azt állította, hogy az MK hozzáállásában „később sem történt változás”.

1906-ban indult a *Népművelés* (későbbiekben: *Népművelés*, továbbiakban rövidítve NM) folyóirat a Franklin-Társulat kiadásában, *Bárczy István* (1873–1943), ebben az évben megválasztott fővárosi polgármester és *Weszely Ödön* (1867–1935, 1906-ban reáliskolai igazgató), a 20. századi hazai neveléstudomány kiválóságának szerkesztésében. Bárczy polgármesterré, azaz a főváros *irányítójává* történt választása előtt öt éven át a közoktatási ügyosztályt vezette. A helyettes szerkesztő, a sokoldalú *Wildner Ödön* (1874–1944), Bárczy bizalmasa, agytrösztjének vezető alakja¹, s igen hosszú időn át a folyóirat legfőbb szellemi alakítója. Hamarosan *Weszely* kivált – a *Magyar Paedagógia* című szaklap szerkesztését vette át –, s ekkortól Bárczy és *Wildner* szerkesztői irányítása mellett jelent meg a NM. A NM indításakor Bárczy 40, *Weszely* 39, *Wildner* pedig 32 éves, s mindhárunk már legalább tízéves eredményes szellemi tevékenységre tekinthetett vissza. A későbbi években *Ozorai Frigyes* (1879–?) tanár, pedagógiai szakíró, fordító, a Pedagógiai Könyvtár igazgatója, helyettes szerkesztői munkája segítette a lapot. A NM tartalma, korszerű mondanivalója és szerzőgárdája – *Bartók Béla*, *Fülep Lajos*, *Hevesi Sándor* és sokan mások – alapján a közismert *Nyugat* és a *Huszadik Század* közelében helyezhető el a századelő szellemi panorámájában (nyilván nem véletlenül, számos átfedés is tapasztalható a szerzőgárdában).

A széles tematikát felvonultató havi lap kezdetben (összevontan) kéthavonta, majd hamarosan havonta, egy időben kéthetente, illetve hetente jelent meg. Néhány évig (1912–1914) *Új Élet* volt a fő cím, az évfolyamjelzés viszont ekkor is folyamatos maradt. Később NM főcím, és *Új Élet* alcím került a lapra. Megszűnt 1918 végén². Tudomásunk szerint a NM mindaddig elkerülte a modern könyvtári kutatás figyelmét³, pedig

az alábbi ízelítő is meggyőzheti az érdeklődőt arról, hogy érdemes jelentős szellemi hozadékát kiemelni a feledés homályából.

A NM tizenhárom évfolyama együttesen mintegy 13 ezer oldal terjedelemben látott napvilágot. Ennek a hatalmas mennyiségnek azon néhány százaléka érdekel most minket, amely *a modern közkönyvtáriügyről és könyvtárügyért* íródott. Látni fogjuk, ez sem kevés, tartalmilag pedig akár felbecsülhetetlen szakmai kincsnek is minősíthetjük, amelynek megelevenítése múltunk rekonstrukciójához nélkülözhetetlen. Más témák esetében is szolgálhat felfedezéssel a NM: példaként említhető a *L. Tosztoj* halálára készült 1910. decemberi tematikus szám, az 1911-es *Liszt*-szám, az iskolai rajzoktatás kiterjedt vitája (*Balázs Bélától* *Rippl Rónaiig* sokan fejtették ki véleményüket a hosszan tartó eszmecsereben), vagy az 1912-es *stockholmi olimpia* eredményeit összefoglaló vaskos különszám csaknem 40 eredeti fényképfelvétel kíséretében.

A NM átfogó oktatási, művelődési és kulturális tematikája eleve széles olvasóközönséggel számolt, ezért megkockáztathatjuk, hogy a könyvtári problematika ennek köszönhetően először tudatosult a hazai értelmiség, főként a pedagógusok érdeklődő köreiből. (Érdekes adalékként megemlíthető, hogy mellettük a jegyzők is kedvezményesen fizethették elő).

1907-ben újabb időszaki kiadvány jelent meg, mely a könyvtári témának jelentős teret adott: a *Múzeumi és Könyvtári Értesítő* (a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének és Országos Tanácsának a MKOT-nak „hivatalos közlönye”, 1907–1918., továbbiakban: MKÉ). Szintén 1907-ben indult *A Fővárosi Könyvtár Értesítője* (továbbiakban: FKÉ), majd pedig 1913-ban a *Kőhalmi Béla* szerkesztette – s így szintén *Szabó Ervin* szellemi irányítását élvező – *Könyvtári Szemle* (utóbbi az 1980-as években készült faksimile-kiadásnak köszönhetően remélhetőleg szélesebb szakmai körben ismert lehet napjainkban is). A tízes években már komoly szakmai viták színterét biztosítják a versengő kiadványok.

A NM indulása: az első évfolyam jellege és könyvtári témái

A lap beköszöntő írása a célzatos *Harangszó* címet viseli, szerzője pedig maga Bárczy István. Főbb gondolatait emeljük ki:

„Az emberi élet anyagi eszközei korlátozottak, [...] az emberi műveltség javai ellenben vég nélkül szaporíthatók. [...] a műveltség javainak megszerzése végett anyagi eszközökre van szükség, másfelől a közműveltség fokozódása a közgazdaság fejlődésének leghatalmasabb és legbiztosabb eszköze. Az a közgazdasági és társadalmi fellendülés, amely nálunk az elmúlt évtizedekben végbement, nem volt elég reális, mert mindenáron minél többet akartunk termelni, és nem igyekeztünk azon, hogy előbb mélyreható alapos kultúra alá fogjuk minden közgazdasági és társadalmi erő kifejtés forrását: a népet. [...]”

Nálunk eddig a népiskolában és a népművelésben a legtöbbször csak egyoldalú politikai, nemzetiségi, felekezeti vagy más irányzatok eszközét látták, pedig az igazi népművelésnek nem lehet más célja: mint a népben az **egész** ember tökéletesítése (kiemelés itt és a további idézetek során az eredeti szöveg szerint. – S.P.). [...] Magunkat is nevelve, vezessük rá a népet az egyedül eredményes munkára: az önművelésre. [...] És ez a törekvés idősebb, inkább mint valaha; ezen fordul meg egész jövőnk, - ez ma a magyar nemzet létkérdése.”⁴

Az első szám (az összevont 1–2. szám csaknem 180 oldalas könyv) több elvi jelentőségű írást tartalmaz.

Gárdonyi Géza (1863–1922) – ekkor már ismert író, az Egri csillagok (1901) és a Láthatatlan ember (1902) szerzője – *Új szántás, új vetés* címmel fejt ki gondolatait. A hajdani néptanító nem véletlenül a hazai olvasás- és írástudás – pontosabban: *nem tudás* – problémájával indít. „Nálunk [...] száz ember közül 47 nem ismeri a betűt. Franciaországban és Finnországban csak négy akad száz között, ki írni, olvasni nem tud. A svédek és norvégek országában [...] ezer

között mindössze nyolc ember találkozik olyan, aki nem ismer betűt. [...]”

Nálunk a sötétségnek három az oka: nincs elég iskolánk,

a templom hatása csak érzelmi, a szülők tudatlansága akadék. [...]”

Elsősorban tehát buzgó tanítók kellenek az országnak. [...] De kifordul a toll kezemből, ha arra gondolok, hogy a magyar kultur-erszény micsoda lapos! [...] az a harminc millió forint, amin az országház épült, szükségesebb kiadás volt-e, mint lett volna a nemzetkultúra javítása? [...] A népnevelést a hét éves kor helyett már a négy-öt éves korban szeretném kezdeni. [...] De itt megint nem olyan népiskolára gondolok, mint amilyenek a mostaniak. [...] Ott kell megfognunk a munka elejét, hogy a néptanítók hátáról leszedjük a mostani miniszteri tervet. Fel kell szabadítanunk őket az erszény szoros gondjai alól is, s ki kell terjesztenünk a munkájukat az iskolai falakon túl az életre. [...] Néhány év óta népkönyvtárakat állítanak fel mindenfelé. De ér-e valamit a könyvtár, ha nincs benne könyv? Nincs azokban tíz olyan könyv se, ami a népnek lett volna írva, s ha van is, sok szalma mag nélkül. A népnek legelőször is egy lexikon kellene, vagyis a nép nyelvén egy Minden tudó könyv. [...] A nép művelésének munkáját folytatni kell a templomon kívül. A felnőtt népet gyermeknek kell tekintenünk, a gyermeket felnőttnek. Akik a gyermekben nem a későbbi embert látják, azok a népnevelés munkájában nem apostolok, hanem cselédek. Nekünk apostolok kellenek. Nem szabad tétlenül várnunk felülről eredő országos intézkedésekre. [...] Szemünk a jövőre fordul. A rövidlátó politika azt tartja, hogy a nemzet ereje a katonaság. A távolba tekintő gondolkodás azonban azt látja, hogy a nemzet ereje a nemzetnek a műveltsége.”⁵

Elvi alapozást szolgál *Teleki Sándor* (1861–1919), Petőfi támogatójának, a „költői” grófnak a fia, a MKOT elnökhelyettese ez időben) *Népművelés* című írása is. „Az iskolából kilépett tömegek szellemi ápolása nem régi keletű”, – állapítja meg, majd áttekinti a külföldi példákat Angliától Franciaországon át az Egyesült Álla-

mokig. „Az amerikai városok újabb időben bőven látják el a népet szellemi táplálékkal. New York városa több iskolában esti tanfolyamokat rendez a felnőttek számára. [...] Ez államban, hol az anyagi kérdés soha nem akadály a közneveléssel foglalkozó intézmények terjeszkedésének, a nyilvános könyvtárak így majdnem hihetetlennek látszó virágzásnak indultak s ennél talán még bámulatosabb a rendszer és erély, mellyel ezeket mindenki számára hozzáférhetővé teszik. Emellett a vándorkönyvtárak és vándorkiállítások, gyűjtemények az elhagyatott vidékek távol fekvő zugaiba is elhatolnak.”⁶

Ilyen „felvezetés” után a folyóirat első könyvtári témájú írása – *Népiskolai és népkönyvtárak* (két részben) *Benedek Elek* (1859–1929), – évtizedeken át a hazai szellemi élet „mindenesé” – nevéhez fűződik.

„[...] Mikor én 1888-ban képviselőházi szűzbeszédemet egyedül a magyar gyermek- és ifjúsági irodalomnak szenteltem s a közoktatás egyéb kérdéseit nem is érintettem, a képviselő urak meglepődve néztek össze. [...] mit akar ez az ember? Egy rakás könyv volt előttem, azokból szemelvényeket olvastam fel nagy derűltség és nagy megrökönyödés közt, azzal fejezve be a hülye, otromba szemelvények olvasását: íme, képviselő urak, **ilyen** könyveket olvasnak az önök gyermekei. [...]

A népiskolai könyvtárak fontossága valóképpen a serdülő ifjúságnál kezdődik, folytatódik az iskolából kikerülő, s az ifjúsági egyesületekbe átlépő ifjaknál. [...] Népkönyvtárunk fele munkát végezne, ha az iskolából kikerült ifjúságról levenné a kezét, ha az iskola és volt növendékei közt egyszerre megszakadna a kapcsolat. [...] Kevesen gondoltak arra, hogy a népművelés valóképpen a serdülő ifjúságnál kezdődik, s a felserdült ifjúságnál kell jól megalapozni az átmenetet az életbe, itt kell ránevelni az ifjúságot arra, hogy kedvvel és haszonnal olvassa majd a **népkönyvtárak** könyveit. Természetesen, erről az átmenetről csak akkor beszélhetünk igazán, ha a népkönyvtár valósággal folytatója, kiegészítője az ifjúsági könyvtárnak. Ma ez az átmenet még nincs meg. [...] Az egész országban nem akadt

egy kifogástalan ifjúsági könyvtár. A legtöbb iskolánál néhány tankönyvből állott a könyvtár. [...] Némelyik könyvtár szörnyen gazdag volt **francia regényekben** s ezek közül is mintha öszszeválogatták volna a legszelejtésebbeket. [...] Ami eddig történt ifjúsági könyvtáraink ügyében, valójában a kezdet kezdete, de a kezdet e kezdete egy szebb jövődő képét mutogatja. Számolni kell szegénységünkkel, s egyelőre még azt az ötszáz darab könyvet sem tudjuk beállítani ifjúsági könyvtárainkba, amely könyveket eddig a Nikib [Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság – S.P.] szigorú kritikája erre érdemesnek találta. Az állami segítség s az iskoláknál beíratási díjakból befolyó összeg lehetővé tette, hogy az ötszáz darab könyv fele része már most helyet foglalhasson a szervezett könyvtárakban. A fele része is csak — a népesebb iskolákban. [...] Nyilvánvaló, hogy úgy az államnak, mint a többi iskolafenntartó testületnek évről-évre nagyobb összeget kell fordítaniuk az ifjúsági könyvtárak gyarapítására, máskülönben állandóan a kezdet kezdeténél maradunk. A felekezeti iskolák hagyományos bizalmatlansággal nézik a „hivatalos” könyvjegyzéket, de azt hiszem, soha nem volt indokolatlanabb a bizalmatlankodás, mint ebben az esetben. A bizottság tagjai közt minden iskolafaj és minden felekezet képviselve van, s ha egyrészt ez a szigorúság eleve kizárt minden könyvet, mely a felekezeti gyűlölködés szítására irányult, másrészt különösen megbecsülte a vallás-erkölcsi irányzatú, a vallásos érzés ápolására alkalmas könyveket. [...] Valóban, az volna az ideális állapot, ha ma minden iskolánk falai közt fel lehetne állítani a Nikib jegyzéke alapján szervezhető ifjúsági könyvtárat s a jövődő évek munkája a természetes gyarapodás lenne. [...] Tovább megyek: az államnak nem volna szabad megállnia az iskoláknál; az időről-időre megjelenő könyvjegyzékeket közre kellene bocsátani s meg kellene küldeni minden szülőnek ingyen, aki azt egy levelező-lapon kívánja.

Kiegészítője, betetőzése-e a mai népkönyvtár a mai, a most szervezett népiskolai könyvtárnak? [...] Felelet: nem, nem is lehet az, mert a népkönyvtárak szervezése néhány évvel megelőzte

a népiskolai könyvtárakét. Szóval: előbb épült a ház fedele, mint a fundamentum, meg a fala. Az első népkönyvtárakat a földművelésügyi minisztérium állította fel, s természetesen első-sorban a népszerű gazdasági könyveket szedte össze, szépirodalmi és történelmi könyveinkből pedig lehetőleg azokat, melyek az egyszerű falusi nép lelkéhez közelebb állanak. A cél az volt, azt hiszem, hogy lehetőleg mennél több községben állítsanak fel könyvtárt, ha még oly szegényest is. Hogy a nép kapjon kedvet az olvasásra, s amit az állam kezdett, majd folytassa a nép: bővítsé könyvtárát a maga erején. A kezdés tehát mindenképpen dicséretes, de itt az ideje, hogy a folytatás, a továbbépítés egységes terv szerint történjen.

Mindenekelőtt számolnunk kell azzal a fontos körülménnyel, hogy a mai népnek mások, nagyobbak a szellemi igényei, mint volt – hogy nagyon messzire ne menjünk vissza – a 20–30 év előttinek. Ma, midőn népkönyvtárt szervezünk, nem azokra a már ritkuló falusi emberekre kell gondolnunk, akik babusgatva olvassák az öregbetűs kalendáriumokat, de arra a népre, mely a mai népiskolát végezte, melynek egy része végigjárta a polgári vagy iparos-iskolát, vagy a középiskola néhány osztályának végzése után került haza. Ez a mai olvasó nép zöme. De hát csak ebből áll a nép? Hát a pap, a tanító, a jegyző, az iparos, a kishivatalnok? Hol van ezeknek a könyvtára? Hol a népkönyvtár, mely a tágabb értelemben vett nép igényeit kielégítse, fogyatékos iskolai műveltségét kiegészíti? [...] Ha a mai viszonyaink közt lehető tökéletes könyvtárt akarunk összeállítani, erre nem elég a jó szándék, még a pénz sem. Ide mindenekelőtt olyan szervezet szükséges, minő a Népkolai könyvtárakat intéző bizottság szervezete. Ahol minden könyvnek arravalóságáról legalább két-három komoly, irodalmi műveltségű, lelkiismeretes ember kezkesedik. [...]

Újabb időben a kultuskormány is állít fel népkönyvtárakat., falun és kisebb városokon, a Múzeumok és könyvtárak országos tanácsának közvetítésével; de a tanács által kiadott könyvjegyzék is, bár nagy haladás a földművelési mi-

nisztérium könyvjegyzéke után, gyökeres revízióra szorul. Látszik, hogy a jegyzék voltaképp egy ember munkája. Jegyzék, mely a kiadók jegyzékei alapján készült. [...] Szóval: a kultuskormány két bizottság, a földművelési kormány egy harmadik bizottság útján állítja össze az ifjúsági és népkönyvtárakba való könyvek jegyzékét s e három bizottság közül a Nikib az, mely sorra veszi a kiadók által beküldött könyveket, s csak amelyek megállották a kritikát, azokat veszi fel jegyzékébe. Miért nem teszi ugyanezt a másik két bizottság is? De egyáltalán, minek a háromféle bizottság? Nem jobb volna, ha a háromból egy szerveződnék, egységes vezetés alatt, tisztán és kizárólag az ifjúsági, a tanítói, nép- és kisebb városi könyvtárak szervezésére?

De még egyéb baj is van a népkönyvtárak szervezése körül. Felállítani 30–40 népkönyvtárt évenként a Múzeumok és könyvtárak országos tanácsa útján, ez igazán kezdetnek is szerény. [...] Mikor kerül rám a sor? – kérdezheti valamelyik Isten háta mögötti falu. Az állam a maga népiskoláinál megmutatta, hogy mi itt a teendő. Ha nem is egyformát, de egyszerre állított fel könyvtárt minden állami népiskolában. Ez, természetesen, csak úgy volt lehetséges, hogy a kiadók hat évre osztották az egyszerre átadott könyvek kifizetését. [...]

Fájdalom, maga a magyar irodalom is rászorul a mesterséges támogatásra. A napisajtó egészségtelen versenye egyre szűkebb területre szorítja a könyvet. Mindnyájan olvasunk újságot, – ami nem volna nagy baj, mert a világ folyásáról értesülnünk kell, – de sokkal több időnket foglalja le az újságolvasás, mint kellene, s míg újságot mind olvasunk, ugyanazt a könyvről nem mondhatjuk – és ez már öreg hiba. A városi ember műveltsége felszínes, újságműveltség, a falusié, ki többnyire csak a krajcáros újságokból táplálkozik, zavaros tudakosság. Téli esteken szívesen olvasna jó könyvet is a falusi ember – adjunk hát a kezébe könyvet. Jobban mondva: könyvet is, ne csak újságot. Kezdje meg az állam, s majd folytatja az olvasó, művelődő kedvet kapott társadalom. Az ingyen könyvnek először örül az ember, mert – ingyen van. Ha olvasta,

már az az öröme is van, hogy jót, szépet, gyönyörűségszerzőt olvasott. S mikor látja, hogy vége az ingyenesnek, vesz a maga pénzén is, mert már lelki szükségletévé lett az olvasás.

*Az állam semmibe sem fektethet pénzt oly gyümölcsözően, mintha könyvtárba fekteti. Jó könyvbe.*⁷

Az első (dupla) számban foglalkoznak a tanítóképzéssel, a tankönyvek illusztrálásával (*Riedl Frigyes*), gyógypedagógiai kérdésekkel, a népművészet jövőjével (*Körösfői-Kriesch Aladár*). Minden számban van olyan rovat, mely a „népmívelési intézményekkel” foglalkozik. Itt olvashatók Wildner Ödön jegyzetei. Előbb – *A felnőtt nép művelése* címmel – azt tekinti át, hogyan fejlődik az angol és skandináv példák nyomán a felnőttoktatás, a népfőiskola, a felnőtteknek szóló – még nem bevett – művészeti tevékenység. Az Uránia tevékenysége, az Erzsébet-Népakadémia, a Thália színi előadásai, a Társadalomtudományi Társaság munkástanfolyamai példáit sorolva – s utalva ezek szerveetlen, egymástól elkülönült fejlődésére – ráter fő mondanójára, mely egyben a lap törekvését fejezi ki: „...*munkásságunk eszményeképp már most az lebeg szemünk előtt, hogy ez ellen az elszigeteltség, egymással nem törődés, tájékozatlanság, s ennek következtében erőpazarlás ellen s a felnőtt nép művelésére szolgáló intézmények lehető szerves egybekapcsolása, munkamegosztása és kiegészülése érdekében harcoljunk. [...]* Ennek eszközeit, úgy gondoljuk, az adja, hogy leírjuk őket, kiemeljük előnyeiket, szigorúan bíráljuk igazi hiányait, összevetjük egymással s a művelt külföld hasonló intézményeivel [...] E munkánkban nem vezethet más jelszó, mint amelyeket ez a folyóirat választott: tudniillik a kultur-szocializmus⁸ ígéje. S nem vezethet más érzés, mint a társadalmi együvé tartozás és műveltség közhasznúságának, tehát általánosításának, szerves fejlesztésének s a kulturális erők tömörítésének eszméje. S ebben a munkánkban – a látszat és hangzatos szólások által meg nem tévesztve – nem támogatunk semmi olyan törekvést, amely a műveltség birodalmában a társadalmi, felekezeti, nemzetiségi stb. elzárkó-

*zást célozza, a tudást és műveltséget kiváltsággá, egyes emberek vagy kasztok kenyerévé vagy sportjává, fényűzésévé, politikai vagy egyéb, nem közművelődési törekvések eszközévé akarja lealacsonyítani s igazságait meg akarja hamisítani. Ezek lesznek e téren irányadó általános szempontjaink.*⁹

A következő jegyzet címében hordja témáját: *A bécsi népháza megnyitása*¹⁰. Ez azért érdekes, mert a későbbi években a német és bécsi modell szembeütően befolyásolta a Szabó Ervin közreműködésével tervezett nagy budapesti Népházat. E sokoldalú bécsi intézmény könyvtártól vetítőteremig, étkezőtől természettudományi kísérletek végzésére alkalmas laboratóriumig sokféle funkciójú helyiséget fogadott magába. Célzata: a művelődni és szórakozni vágyó publikum minél hosszabb időt töltsön benne, s közben szellemileg gyarapodjék. A jegyzetíró érdekes szociológiai leírást ad a megnyitó ünnepség összetételéről, a felszólalókról, érzékeltetve a házárt megmozduló erők sokszínűségét¹¹.

A következő (összevont 3–4.) számban a jegyzetek közt találunk ismét számunkra fontos tartalmat. Wildner előbb a Thália társaság előadásait értékeli, nagyra értékelve, hogy a Thália „*népművelés terjesztőinek lelkes táborába csatlakozott*”.¹²

A következő jegyzet a hadseregben folyó népművelést érinti. Említésre méltónak tartja, hogy a honvédelmi miniszter 1904-ben megbízott egy fővárosi tanárt, hogy néhány csapattestnél kézikönyvtárat szervezzen, „*1905-ben pedig a Budapesti Könyvtáregyesület több fővárosi kaszárnyának 100–120 kötetes kis könyvtárral való felszerelésére kapott engedélyt*”¹³. Ezek után részletesen leírja, miként működik hasonló, de már jól kifejlett rendszer a dánoknál. A szám legfontosabb Wildner-írása (*Wr.* szignóval) a VIII. kerületi munkáskaszinó és népkönyvtára tíz éves eredményes tevékenységét taglalja a kiadott évkönyv és statisztikák alapján¹⁴. Ezt 16 évtől mindenki szabadon és ingyenesen használhatja: társalgás, játék, sakkozás, újságolvasás, teázás stb. céljából. A népkönyvtár állománya elérte a négyezres nagyságrendet: az érdeklődők rész-

ben helyben olvashatják az olvasóteremben, de kisebb pénzletét vagy ajánlás esetén kölcsönözhetnek is. A munkásotthon látogatóinak száma 1896–1905 közt 8 ezerről 83 ezerre emelkedett. Az olvasóteremben 1905-ben csaknem kétféle ezren fordultak meg, s az év folyamán kölcsönöztek 21 ezer kötetet. Döntő többségük ipari és kereskedelmi munkás (83%), a továbbiak: 13% ilyen irányú tanuló, s végül pár százalék értelmiségi, hivatalnok. A munkásotthon költségvetése évi 1200-ról közel 4 ezer koronára (1905) emelkedett. A kulturális kiadások ennek mindössze 8%-át tették ki. Saját bevételei a teavásárlásból adódtak.

A következő (5–6.) számban *Havas István* (1873–?) tanár, lapszerkesztő az iskolai és tanítói könyvtárakról cikkezik¹⁵. Havas az iskolai könyvtár helyett inkább látna osztálykönyvtárakat, ha nem is mai használati céllal, de legalább nevelési célból: „*ott áll a kis üvegajtós könyvszekrény a gyermekek szeme előtt [...] a gyermek ösztönszerűen utánozza a példát, s ha vannak könyvei, megbecsüli őket...*”. További érve, hogy az osztály tanítója ismeri tanuló egyéniségét, érdeklődést, s így személyre szólóan tud könyvet ajánlani. A tanítói, tantestületi könyvtárakról megállapítja, hogy azok tartalma, összetétele elég véletlenszerű: „*néhány folyóirat, lap bekötött évfolyamai, idejüket múlt, ócska vezérkönyvek [...] valamennyi közt (ahol ugyan megvolt) legértékesebb és leghasznosabb a Pallas lexikona*”. Végül megtudjuk, hogy a Nikib-et kibővítették néhány kitűnő pedagógussal, hogy azok segítségével elkészüljön a tanítói könyvtár jegyzéke is.

A Népművelési intézmények rovatban ezúttal *Solymossy Sándor* (1864–1945), a neves folklorista foglalkozik a népkönyvtárak szervezésével¹⁶. Kissé patetikus stílusban érzékelteti az idő parancsát, tudniillik, hogy: „*A közállapotok rendjének szociális reformja!*”, – *ez elodáztatlan nagy kérdés előtt áll a társadalom [...] a fenyegető vihar jelensége nem tagadható le többé*” stb. A társadalmi problémák jó része az anyagi javakhoz fűződik, de a szellemiek terén még nagyobbak a gondok. Viszont szerinte

itt van megoldás. Egyik az elemi oktatás, másik a felsőbb iskolák elterjedése, s harmadik a „felnöttek rendszeres oktatása” (népakadémia, University extension stb.). A tanfolyamok révén ugyanakkor csak egy-egy téma kifejtése juthat el az érdeklődőhöz. Legfontosabbnak ezért az önművelést tartja, s ennek a „*felkeltett érdeklődésnek kielégítésére, a lelki pallérozódás folyamatának betetőzésére pedig nincs egyéb mód, mint ha megnyitjuk előtte az ismeretforrások megszokott, szabad formáját: a könyvtárt!*” Viszszatekintő gondolatai ismertetik az angol könyvtári törvény létrejöttét és ennek eredményeit: „*Harminc év alatt Angliában ez alapon 150 népkönyvtár keletkezik; 1890-ben 40 városnak van már olyan könyvtára, mely 100 000 használati tételt tud évenként kimutatni, úgy hogy 30 város területén öt millió lakosra már tíz millió könyvhasználat esik. Manchester egymaga pl. ugyanez évben másfél millió könyvforgalmat mutat fel s túlszárnyalja vele a világ két legnagyobb könyvgyűjteményének: a British Múzeumnak s a párizsi Bibliothèque Nationale-nak együttes évi forgalmát.*” A folytatásban számos sikeres amerikai példát sorol, majd megállapítja, hogy „*érdekes, hogy a különben könyvmoly-fajnak ismert németiség messze marad a két angolszász ország mögött. S a német városok is igen szerény mértékben támogatják a közkönyvtári mozgalmat.*” E. Reyer professzor – aki a neves bécsi Zentralbibliothek egyesület könyvtárhálózatát szervezte¹⁷ – írásából vett adatokra hivatkozva állapítja meg, hogy az angolszász országokban egy könyv könyvtári használata 6–12 fillérbe kerül, míg nálunk az egyetemi könyvtár esetében ez az érték 4,5 korona.

A NM második félévi anyagában is van néhány kiemelésre érdemes írás.

A *Kormányjelentés az ifjúsági könyvtárakról* című (szerzői jelzés nélküli) cikk¹⁸ megállapítja, hogy az összes hazai népiskolát számba véve még csak minden 15-dikben működik ún. ifjúsági könyvtár, viszont az államilag fenntartottak körében a külön támogatás csaknem általánossá tette (az iskolák többsége egyházi fenntartásban működött). A jelentés szerint a kormány a

„Könyvkiadók Alkalmi Egyesületénél egyszerre 2196 ifjúsági könyvtárat rendelt meg, melyek több mint 200 000 kötetet tartalmaznak 438 ezer korona értékben”. Ezeket 1905 tavaszáig le is szállították, s az iskolák, illetve fenntartóik hat év alatt törlesztik a szállítóknak. A kormányjelentés – a szűkebb témán túllépve – olyan adatsort közöl, hogy az országban 5 ezer kötet feletti könyvtár összesen 247 van (ebből 57 a fővárosban), ezek összállománya 6 millió kötet (fele-fele a fővárosban és vidéken). Pedagógiai ezek közül kettő van: az Országos Pedagógiai Könyvtár (7,6 ezer kötet) és a Magyar Tanítók Otthonának könyvtára (6,1 ezer).

Solymossy Sándor terjedelmes szemléje a külföldi közkönyvtárak statisztikáit felhasználva az olvasói érdeklődés számszerűsíthető adatait elemzi¹⁹. Általában az olvasott könyvek 70–80%-a szépirodalom, továbbá „hozzávetőleg 10–15%-a történelem, földrajz, néprajz és utazások csoportjába esik, vagy 5% természettudományi, ipari, technikai könyveket tartalmaz, a hátralevő töredékpercent vegyes tartalmú folyóiratokat foglal magában. E téren a vizsgált amerikai, angol és német könyvtári statisztikák nemigen mutatnak jelentős eltérést (szépirodalom: legmagasabb Manchesterben 86%-kal, a második tematika: legmagasabb Drezdában 17%-kal, a harmadik pedig Omahában, Amerikában, 6%-kal). Az angol közkönyvtárak állományában az inkább szórakoztató (szépirodalmi stb.) művek aránya 37%-os, ám az igénybevétel már csaknem 75%-os. Solymossy elfogadja, hogy a közkönyvtárak a „napi munkájában elfáradt, de ezalatt szellemileg kevésbé igénybevett nép” kedvét keresik. Idézi ebben az értelemben E. Reyer gondolatát: „Inkább menekülni törek-szenek a való élet rettentő sivárságától; feledni akarnak, önfeledten kacagni és sírni olyan élet-pálya változatos sorsán, amely részben szebb, részben fájdalmasabb, de mindenképpen változatosabb [...] az övékéénél.” Felismeri az újdonság gyakorta elkápráztató és gyors karriert termő sorsát, s kiemeli: az angolszász könyvtárakban „érdekes jelenség egy-egy Dickens-regény, né-hány Walter Scott **állandó** fogalmi száma. 1889

óta, hogy az adatokat jegyezni kezdték, bizonyos közepes színvonalon folyton megmaradnak” (s hasonló a helyzet a Tamás bátya kunyhójával, a Ben Hurrall, a Nyomorultakkal, a Hiúság vásárával). A német könyvtárak adatait tanulmányozva felismeri, hogy a hagyományos széttagoltság okán minden régióban inkább saját kedvencek vannak, nincs „össznémet” olvasói preferencia (észak-német: F. Reuter, Freytag, Berlin: Fontane stb., közép-német: Keller, Th. Storm, F. Meyer). May Károly sikerét J. Verne példátlan hódításával kapcsolja össze, de e kordivat is „lecsengett”, ahogy ő írja, „*ma semmi-vel sem kelendőbb az ifjúsági olvasmányok átlagánál.*” Összegzés: a „*köz nép rendületlenül megmaradt a romanticizmus mellett*”. Például: a „*francia polgárelem Balzacot, Flaubert, Zolát és Maupassant együttvéve nem olvassa annyit, mint a fecsegő, de pompás fantáziájú Dumas-t*”. Továbbá: „*a közönség feltétlen meghódolása a romanticizmus előtt magyarázza azt a különös körülményt, hogy az orosz írók általában nem népszerűek*”.

Végül Solymossy tanulságokat igyekszik levonni hazai közkönyvtáraink számára. „*Hazai irodalmunkból a különös hangú [...] regények lehetőleg mellőzendők, annál több kell a megbecsülhetetlen Jókaiából és minden Vas Gerebentől [...] Jósika Miklós, Eötvös [József – S.P.] és Kemény bő válogatással, Beniczkyné nagyon megválogatva, Herczegh Ferenc, Gárdonyi [...] a viszonyokhoz képest minél teljesebben; [...] Benedek Elek egészen, Ambrus Zoltántól alig valami, Bródy Sándortól semmi!*” (Nem kell nagy ítélőképesség, hogy a szerző szubjektivitását észleljük.)

A szám jegyzetanyagában érdekes adalékok – *Nyilvános könyvtárak és olvasócsarnokok* címmel (utóbbi kifejezés a német Lesehalle tükörfordítása) – olvashatók a berlini Alexandrinenstr. 26. szám alatt működő közkönyvtár éves teljesítményéről. Egy év kölcsönzése: csaknem 70 ezer kötet (szépirodalom és tudományos-ismeretterjesztő aránya: 2:1), az utóbbi 7 évben összesen csaknem fél millió. Használói: az olvasóteremben (közel 1500 kötet szabadpolcon, újságok)

67 ezer férfi, s közel 3 ezer női látogató, kölcsönzőként újabb 65 ezer érdeklődő. További adatok találhatóak a jegyzetben Bréma, Boroszló (Breslau, ma: Wrocław) és Heidelberg városi könyvtáiról.

Röviden összefoglalva az első évfolyam ezer oldalából szemlézett mintegy 50 oldalnyi könyvtári tematikát, megállapítható, hogy:

- a szerkesztők minden számban igyekeznek érdemben szólni a könyvtár szélesebb közönséget érintő típusainak fontosságáról,
- összekapcsolják az oktatás és az iskolán kívüli képzés, a szabadoktatás könyvtári vonzatát,
- jelentős figyelmet szentelnek a külföld, mindenekelőtt angolszász példákknak,
- fontosnak tartják a könyvtárak minél harmonikusabb együttműködését, továbbá az olvasó közönség igényeinek szem előtt tartását, de nem szolgai kiszolgálását (ismert, hogy az évtized nemzetközi szakmai vitáiban ez az egyik legfontosabb téma).

A Népművelés 1907–1910 közti évfolyamai a könyvtárakról

1907: a szabadtanítás országos kongresszusának²⁰ éve, mely talán máig a legnagyobb hatású – valódi társadalmi súlyú – rendezvény kulturális tennivalóink meghatározása érdekében. Aki számított, *mindenki* részt vett tanítótól püspöktől és (volt vagy leendő) miniszterig, illetve konzervatívától szocialistáig. A NM 1907-es évfolyama – tekintve, hogy felelősei a kongresszus szervezőinek belső köréhez tartoztak – jelentős teret és figyelmet szentelt az eseménynek. A második szám közölte *Alexander Bernát* (1850–1927) filozófus Szózat-át a kongresszus üdvözlésére, majd a következőkben minden lényeges előadás megjelent a lapban. Alexander fő gondolata: a szabad tanulást kell lehetővé tenni, s ennek első feltétele a szabad tanítás. Ez pedig így értendő: „*a szabad tanítás szükséges kiegészítője az iskolai tanításnak és e kettő együtt még eddig nem sejtett módon fog tovább fejlődni. Ez a kettő kölcsönösen támogatja egymást. Mennél*

hatásosabb lesz az iskolai tanítás, annál nagyobb közönsége lesz a szabad tanításnak és mennél inkább fejlődik emez, annál jótékonyabb hatással lesz az iskolai tanításra...” A Szózat egyébként az előkészítést végző – *Beöthy Zsolt* (1848–1922) irodalomtörténész, az egyik legrangosabb tudományos személyiség által vezetett bizottság támogatását is elnyerte, így hivatalos állásfoglalásként is értelmezhető.

A lap életében változás, hogy Wildner Ödön ekkor veszi át Weszelytől a szerkesztés teljes munkáját. Az 1907-es évfolyam több – érdemi szakmai kitekintést nyújtó – cikke, szemletanulmánya az ő nevéhez fűződik.

Előbb a *francia* közkönyvtárak létrejöttét és működését tekinti át²¹ *M. Pellison* friss könyve alapján. Pellison nyomán a szerző a 17. századig tekint vissza, majd kitér Talleyrand-nak és Condorcet-nek a forradalom idején közkönyvtárakat sürgető álláspontjára. Kitűnő ifjúsági könyvtárak jöttek létre a 19. század hatvanas éveitől, majd az 1862-ben létrejött Societé Franklin tevékenysége szolgált jó példával. A hetvenes évektől több alkalommal éles vita robbant ki az államilag támogatott népkönyvtárak gyűjtéséről (szabad-e az „eretnek” Renan műveit beszerezni stb.). A nyolcvanas években már akadémikusok kapnak „felügyelői” megbízatást, – ezt viszont számos városi könyvtár indokolatlan beavatkozásnak minősíti. Mindazonáltal a 20. század elején közel 1900 városi-önkormányzati és ezer egyesületi fenntartó által működtetett közkönyvtár tevékenykedett.

A 3. számban ugyancsak Wildner tollából olvashatták az érdeklődők az *angol* közkönyvtári kitekintést²³. A cikk számos érdekes adalékkal szolgál a felülről és alulról egyaránt támogatott művelődési-könyvtárfejlesztési folyamat alakulásáról (pl. a bányászok a 19. század ötvenes éveiben hajlandók voltak bérük egy részét a kötelező oktatás céljaira áldozni). Az ingyenes nyilvános könyvtárak megteremtése a század második felében – az ismert törvény²⁴ mellett – társadalmi erők támogatását is élvezte, bár például az egyetemek eleinte élesen ellenezték. A cikk kiemeli a manchesteri városi könyvtár

szinte azonnali sikerét (1852-ben nyitották meg, az első év végén állománya 23 ezer, a kölcsönzések száma közel 140 ezer volt). 1850 és 1900 közt a törvényt még 35 esetben módosították, hogy jobban megfeleljen céljának (az egyik legutolsó épp azt célozta, hogy a már működő közkönyvtárnak semmilyen adót ne kelljen fizetnie). Így a cikk közlésekor az angol jogrend megengedte, hogy már 10 adófizető is kezdeményezhesse a városvezetésnél közkönyvtár létesítését (a könyvtári pótdadó – egy font jövedelem után általában egy penny - kivetésének kérdése ekkor szavazásra lett bocsátva). Egy táblázat kimutatja a cikkíró szerint, hogy 160 nagyobb közkönyvtár (vonzáskörzetében 10,3 millió lakossal) közül melyek szednek többet, illetve kevesebbet. Szembetűnő, hogy a vagyonosabb települések alacsonyabb adóállalásra hajlanak, míg a kevésbé tehető polgárságot tömörítő városok épp ellenkezőleg, jobban áldoznak könyvtárakra. A cikk végül bemutatja egy tipikus angol közkönyvtár működési rendjét (újságolvasó, szomszédos teremben folyóiratok és lexikonok, a kézikönyvtár összetétele, a kölcsönző osztály működése stb.). A kölcsönzés terén megnyilvánuló szépirodalmi dominancia kérdését említve a szerző lábjegyzetben fejti ki saját álláspontját. A „*magas % a szakemberben aggodalmat kelt*” – kezdi mondandóját. Mint-hogy szerintük ez a „*nagy százalék csak „időt agyonütni” jön a könyvtárba, léha szórakozások [...] véres, durva rémregények*”, detektív történetek vonzzák őket. „*De kérdem – folytatja Wildner – lehet-e az ifjúságot s e nagy gyermekket [...], a naiv népet, a mindennapi munka esti invalidusát mással, mint szépirodalommal olvasásra kapatni? [...] Megköszöntük volna, ha Darwint, Spencert, Pulszkyt, Szalay Lászlót előbb rakták volna elénk, mint Defoe-t, Verne-t, Jókait! [...] az a szépirodalom csakugyan szépirodalom legyen s itt nyílik a könyvtárosnak ezer alkalom önrendelkezési jogát, izlését, tudását az igazi kultúrának szentelni.*”

Az 1907-es évfolyam 4–5. számában szerepel Molnár Viktor (1859–1918) VKM-államtitkár és Bárczy István előadásának szövege, melyek

a népművelés országos kérdéseivel, s különösen az Uránia ismeretterjesztő tevékenységével foglalkoznak²⁵. Mindketten fontos gondolatokkal támogatják az iskolán kívüli népművelési törekvéseket, kiemelve az állami és városi irányítás szerepét. Érdekes Bárczy azon gondolata is, mely a műveltség társadalmi fontosságát új szemponttal támasztja alá. „*Hazánkban – írja – még nagyobb szükség van a műveltségnek, mint kiegyenlítő és egységesítő társadalmi tényezőnek, emelésére és terjesztésére, mint bármely más nyugati államban, mert nálunk a társadalmi széttagoltság jóval nagyobb, mint bárhol, nemcsak szellemi, hanem gazdasági téren is.*” További megállapítása is meggondolandó, a dilemma súlyát főként az elmúlt század tapasztalatai alapján mérlegelve. Bárczy szerint „*kétségtelen tehát, hogy ezt a nagy feladatot az erőitlen társadalom nem bírja egymaga megoldani, és hogy ez az új feladat a huszadik században az államra is nehezedik...*”. Az állam pedig igyekszik „egyes nemzet öntudatot” sulykolni ott, ahol ennek esélye – kiderült azóta – aligha adott.

A 6. számban ismét Wildner Ödön írása következik, ezúttal az *amerikai* közkönyvtárakról²⁶. A kezdet B. Franklin nevéhez fűződik, aki előbb vitaklubot szervezett fiatal barátaival, majd saját könyvtárat nyitottak 1732-ben (ez a híres Philadelphia Library Company). A szerves fejlődés a 19. század harmincas éveitől bontakozik ki, amikor New York állam kormányzója kezdeményezésére új adót állapítottak meg, hogy minden iskolakerületben könyvtár létesüljön az iskolapadból már kikerült fiatalok és felnőttek ismeretszerzésének elősegítésére. Az ötvenes években már 1,5 millió összesített állománnyal működtek a közkönyvtárak. A fenntartói kezdeményezés – s az ehhez kapcsolódó adózás – itt is, mint Angliában inkább a városokhoz kötődött (itt a jövedelem helyett az ingatlan értéke a kivetés alapja). Az egyes államok a kereteket szabták meg ehhez. Érdekes New Hampshire példája, ahol először tették kötelezővé (1897-es törvényükkel) a városok számára a közkönyvtári szolgáltatást, vagyis helyi könyvtár felállítását és fenntartását. 1903-ban az Egyesült Államok-

ban ezer kötet fölötti állománnyal már csaknem hétezer könyvtár rendelkezett (összes állomány ekkor 54,4 millió). A cikk írásakor a bostoni városi könyvtár (BPL) volt a legjelentékenyebb (de épült már a New York Public Library máig meghatározó székháza). A BPL központja 700 ezres állománnyal rendelkezett a fél milliós városban, éves költségvetése 1,2 millió korona, s napi 12 órát tartott nyitva. Fontosnak tartja a vérbeli művelődéspolitikus cikkíró kiemelni, hogy lényegi teendő a „közönségnek **minden irányban való felvilágosítása**. Ott régóta belátták azt a nagy igazságot, hogy a könyvtár csak úgy lehet **igazi képzőintézet**, ha könyvtárosai nem olvasmányaikba temetkező mogorva mumusok – akik, mint sok helyütt nálunk, személyes sértésnek veszik, ha az ember felvilágosítást kér tőlük – hanem a népnek nyájas és szolgálatkész barátai. Ott több könyvtárnok minden egyéb munkától föl van mentve, s csak az útbaigazítás a feladata. Ekképp lesz a könyvek temetőjéből virágzó kert, amelyet szívesen keres fel újra meg újra a közönség, míg nálunk a meg nem felelő, szinte rendőri bánásmód mellett beéri egyszeri látogatással – és csalódással.” New York városa azzal ösztönzi a könyvtárakat az eredményesebb szolgáltatásra, hogy a nagyobb kölcsönzési számokat külön díjazza. A hálózatban egy 30 ezres állományú könyvtár 20 ezer korona támogatást kap, ha legalább 75 ezer kölcsönzést regisztrál, s minden további 100 ezer kölcsönzés további 20 ezer koronát ér. Szól a beszámoló az elképesztő amerikai támogatókról, a Vanderbilt-, az Astor-családok milliőről, E. Prattról, J. Peabodyról, s főként A. Carnegie mindent felülmúló programjáról. Carnegie-nek „1903-ban már 28 millió dollár körül jártak könyvtáralapítványai és adományai”. Az amerikai könyvtáros egyesület (ALA) kibocsátja a „legjobb” könyvek jegyzékét, ebből a legfrissebb 5230 művet sorol: közel 30% szépirodalom, továbbá 50% feletti az összes társadalom- és humán tudományi anyag, 7% természettudomány, 5% műszaki témájú könyv. Wildner végül kiemeli néhány „humán” tényező jelentős amerikai szerepét: a nőket (akik „minden kulturális mozgalom agítatorai”), a sajtó er-

jesztő szerepét, valamint a könyvkereskedelem érdekeltségét.

Az 1908-as évfolyamban módosították az addigi *Népművelés* címet *Népművelésre*. Jelentős teret adott a lap a pécsi kongresszus anyagainak: összesen 18 előadás szövegét közölték az egymást követő számokban. Könyvtárilag viszont tartalma jóval szerényebb, mint az első két évfolyamé.

Az első szám élén (szerző jelzése nélkül) *A Népművelési társaság terve* című írás áll²⁷. A Társaság nyilván azokat a célokat kívánta megvalósítani, melyekről a nyitó évfolyamban Wildner Ödön jegyzetében olvashattunk. A szöveg előirányozza, hogy célja egy olyan „központ megteremtését elősegíteni, amelyben föllelné működésének minden dologi föltételét és segítő eszközét. Ez a központ egy valódi, szükségleteinknek megfelelően létesített és berendezett **népháza** lenne. Tudvalevőleg a székesfőváros hatósága is foglalkozik egy ilyen népháza tervével s a társaság kész örömmel vállalkozik arra, hogy [...] segítségére legyen.” A Társaság mind szélesebb körben igyekszik hatni a fővárosban, de nem „zárkózik el azonban az elől sem, hogy [...] a vidéki kulturális központokat, s ezzel az egész ország népművelését szolgálja.” A Társaság az értelmi és érzelmi-művészi nevelést (rajz, ének, iparművészet, beszédkészség fejlesztése stb.) mellett „a legnagyobb gondot kívánja fordítani az önképzés leghatalmasabb erőforrására: a könyvtárra. Központi nagy népkönyvtárt tervez, amely közvetítő is lenne egyrészt a fiók- és vándorkönyvtárak, másrészt a nagy tudományos könyvtárak között. Ebben a könyvtárban oly könnyűvé tenné a hozzáférést a könyvekhez, oly útbaigazítást nyújtana használatukra, hogy a legélénkebb olvasási kedvet reméli fejleszthetni.”

A Népművelő Társaság létrehozásáról és vezetőségének megválasztásáról már az 1909-es évfolyam nyitó számában olvashattunk²⁸. Eszerint 1909. január 13-án megtartották az első igazgatósági ülést „dr. Bárczy István igazgató-elnök vezetése alatt.” Nyolc szakosztály (gazdasági-pénzügyi, tanfolyamokat szervező, Népházat

tervező, lapszerkesztő, könyvtári, művészeti, testnevelési, statisztikai-demográfiai létrejöttét határozták el. Mindegyik élén elnök és előadó (mai értelemben vett titkár) s 3–12 tag állt. Számunkra itt érdekes lehet, hogy három szekcióban (a tanfolyamokat szervező, a Népházat tervező, s a lapszerkesztő bizottságban) egyaránt ott látjuk Wildner Ödönt és Szabó Ervint. A Könyvtári szakosztály élére *Dr. Beke Manó* (1862–1946) matematikus került, előadója *Dr. Szabó Ervin*, tagjai pedig *Dr. Gönczi Jenő* (1879–1967) jogász, közgazda, *Dr. Harkányi Ede* (1879–1909) szociológus, *Dr. Solymossy Sándor és Zigány Zoltán* (1864–1921) pedagógus. Többségük a Társadalomtudományi társaság tagja, a Huszadik Század című folyóirat szerzője. A Társaság a későbbikben elősegítette a budapesti Népház (és Könyvtár) tervezését (ismeretes, hogy ennek megépítését végül a világháború elsodorta, hasonlóan a berlinihez).

Az 1909-es évfolyamban jelenik meg *Varsányi Géza* (1884 –) tanár írása *A népművelési intézmények mai állása* címmel²⁹, melyben egy friss, Hamburgban kiadott nemzetközi áttekintést (Archiv für das Volksbildungswesen aller Kulturländer, Gutenberg-Verlag, 1907. – 351 S.) igyekszik summázní, főként a népkönyvtárakra koncentrálni. Kiemeli az amerikai „free libraries”, „public libraries” néven ismert intézményeket, melyek „valósággal amerikai módon dolgoznak”. Vagyis a minél könnyebb hozzáférést biztosítva valóságos tömegvonzást gyakorolnak egyébként „idillikus díszes” épületeikben, hol az olvasókat „minden kényelemmel berendezve” várják. Az angol példák után a dánokét említi, ahol a városok mellett már falun is 450 könyvtár működik (140 ezres állomány, 300 ezres kölcsönzési eredmény). Az oslói *Deichmann* Könyvtár (Deichmanske bibliotek) 1780-ban jött létre, itt a 81,5 ezres állományból öt kölcsönzői helyen összesen 485 ezer kölcsönzést regisztráltak 1905-ben. Hasonlóan intenzív igénybevételnek örvendenek a bergeni és trondheimi városi könyvtárak (1905-ben 240, illetve 132 ezer kölcsönzés). Svédországban 1842 óta összesen 1800 közkönyvtár jött létre, s ezek

közül a legnagyobb a fővárosban működik a szervezett munkások fenntartásában. Bécsben a Volksbildungs-Verein (Népművelési Egyesület) 14 részből álló közkönyvtári hálózatában 1901-ben 1,3 millió könyvet, míg a Zentralbibliothek (Központi Könyvtár) egyesült belvárosi központjában és négy külterületi 14 fiókjában 550 ezret kölcsönöztek. Graz követte példájukat három könyvtárral – kettőben olvasóterem is használható –, melyekben 180 ezret kölcsönöztek. Hazai teljesítményünk e példáktól elmarad. (Megjegyzendő, a szerkesztő itt lábjegyzetben utal *Gárdonyi Albert*nek Budapest népkönyvtáraitól címmel a *Fővárosi Könyvtár Értesítőjében* megjelent dolgozatára 1907. 2., ami azt jelzi, hogy Wildner Ödön fontosnak tartotta felhívni a figyelmet könyvtárunk, illetve barátja, Szabó Ervin új kiadványára.)

Pár oldalt lapozva, egy név nélkül megjelent jegyzetre bukkanunk, címe: *Új rendszerű falusi könyvtárak Angliában*³⁰. Itt olyan vándor- vagyis letéti könyvtári rendszerről lehet olvasni, melynek keretében a kistelepülések köröznék szerény olvasmánycsomagokat (Hereford 400 községe, illetve iskolája közül minden negyedik vállalkozott a részvételre, évi egy font ellenében).

A folyóirat ugyanezen számában a Fővárosi Pedagógiai Könyvtár *kurrens szakbibliográfiája* tanulmányozható: ez hazai és nemzetközi változtatásával (könyvek és cikkek is) bizonyára sokak érdeklődésére számot tarthatott, hisz – mint a bevezető kiemeli – ez a Bárczy polgármester kezdeményezésére született intézmény meglehetősen szélesen vontta meg gyűjtőkörét, beleértve az iskolán kívüli népművelést is³¹.

Ez év őszén még egy témánkba vágó írás volt olvasható a lapban. *Staindl Mátyas* – Várad Gézához hasonlóan – a következő években többször ír könyvtári témákról: amerikai gyermekkönyvtárat mutat be³². A pittsburghi gyermekkönyvtár Carnegie adománya nyomán 1898-ban nyitotta meg kapuit, majd ez a központi intézmény a következő évtizedben 190 helyre juttatott könyvtári szolgáltatást, ellátva ezzel 60 ezer iskolás gyereket (az igénybevétel megközelítette a 450 ezres szintet). A központi

és néhány kerületi gyermekkönyvtárban számos olvasóterem is várja az érdeklődőket (ezekben újabban több mint 400 ezer dokumentumot használtak). A cikk kiemeli, hogy „nem elégszenek meg a könyvek pusztá kiadásával, hanem külön mese- és felolvasó-délutánokon iparkodnak a gyermekben a könyvek iránti érdeklődést és az olvasás szeretetét fölkelteni.” Többnyire heti ciklusokat szerveznek átlag húsz fős csoportoknak (egyik télen Shakespeare-mesék voltak napirenden, máskor a germán mondakör vagy épp Artúr király regéi kerültek bemutatásra). Mesemondó tanfolyamokon képeznek ki fiatalokat a jövőbeni szereplésre. A könyvtár ezen túl saját gyermekkönyvtáros – képző – intézményt (Training School for Children’s Librarians) is működtet: itt kétéves kurzusokon mintegy 30 érdeklődő tanulhat egyidejűleg. E vállalkozás nemzetközi szinten is egyedülálló, így nem csoda, hogy szinte az egész világról felkeresik a szakmabeliek. Az előadók az intézmény vezető munkatársai, továbbá neves pedagógiai szakértők, – még európaiak is. A könyvtár havi jegyzékeket bocsát ki közérdeklődésre számot tartó témakörökben (Monthly Bulletin). A könyvtár célja, hogy minden család részesüljön a könyvek által elérhető gazdagságból. Jelszavuk: „*a ház könyv nélkül olyan, mint a szoba ablak nélkül*”.

1910-ben szerkezeti változás állt be a Népművelés kiadásában és megjelentetésében. Az első szám élén Bárczy István *Megújhódás*³³, illetve Ágotai Béla: *Miért egyesültünk?* című írása³⁴ bejelenti, hogy a Népművelés (a Népművelő Társaság lapja) egyesült a *Népművelők Lapjával* és a *Magyar Népiszkola* című lappal, s ezentúl hetilapként fordul közönségéhez. Bárczy úgy látja, hogy eddigi erőfeszítéseikkel becsülettel helytálltak. Nem csekély dolog „*tudományos irányú folyóiratot csinálni Magyarországon, ahol oly sokan írnak és oly kevesen olvasnak, ahol népünk művelése iránt komolyan oly kevés érdeklődnek, ahol minden amúgy sem nagy közérdeklődést annyira lefoglal a napi politika és viszont a napi politika olyan kevés ügyet vet nagy közművelődési kérdésekre.*” Nevezetes for-

dulópontnak minősíti az egyesülést, hisz a lap terjedelme és olvasótábora is bővül, s ráadásul a heti megjelenéssel – mint mondja – „*mozgékonyásban nagyot fogunk haladni.*” Sorait e – korra és szerzőjére oly jellemző – gondolattal zárja: „*És most induljunk tovább, előre az új Magyarország felé.*” A két pedagógia szaklap részéről Ágotai hangsúlyozza, hogy velük együtt több pedagógusi szakmai egyesület (Magyar Néptanítók Otthona, Eötvös Országos Egyesület, Iparostanonciskolai Tanítók Országos Egyesülete) ereje is segíti a „*túlságos decentralizálás*” veszélyét leküzdeni, s reméli, módjuk lesz „*az elemi iskoláknál magasabb fokú iskolákkal is foglalkozni*”. A lap élére szerkesztőbizottság került: ennek tagjai Bárczy vezetésével a Népművelő Társaság „*igazgatósági tagjai*”, vagyis Weszely, Wildner és új arcként *Ozorai Frigyes* (1879–?) pedagógiai szakember (a Pedagógiai Könyvtár, később pedig a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium vezetője, a lapnál helyettes szerkesztő), továbbá a „*másik*” oldal képviselőiben *Havas István, Moussong Géza, Ágotai Béla, Trájtler Károly, és Ágotai Lajos*. A 10-es évfolyam a terjedelmi (3 kötet, mindig újrakezdve a számozást, 44 szám 2–2 ív terjedelemmel) bővüléssel közel 90 ívet ért el, s így a Népművelés egyik leggazdagabb évfolyama a maga bő 1300 oldalával. Műfajilag – hetilaphoz illően – több lett a friss, rövidebb közlés (több száz hír, sok tucat rövid könyvismertetés stb.).

Könyvtári vonatkozású témák: Staindl Mátyás ismertetése egy német – iskolai könyvtári kérdést boncolgató – írás alapján³⁵, jegyzet a könyvtári illetékek emelése elleni porosz agitációról³⁶, hír a japán nyilvános³⁷, illetve német falusi könyvtárakról³⁸, Szabó Ervin ismert recenziója Gulyás Pál népkönyvtári kézikönyvéről³⁹, hír bécsi kórházi könyvtárakról⁴⁰.

Számos érdemi írásra érdemes figyelni. Épp csak említve egy sajátos írástörténeti tanulmányt⁴¹, kezdjük szemlénket Wildner Ödön publicisztikus lendületű, ám alapvető kérdést felvető írásával⁴². A kormányzat közoktatási tanácsa az utóbbi években kinyilvánította, hogy a szabadoktatás országos szervezését kezébe kívánja

venni – indít a szerző. A kongresszus (az 1907. évi pécsi kongresszus) hozamának hivatalos oldalról kifejezett értelmezése és a kormányzati tanács hozzáállása nem sok jóval kecsegtet. Főleg azért, mert célzata: egyes „kárhoztatott” irányzatok „ellensúlyozása”. A szerző óv attól, hogy az „*államhatalom valamikor is policiális eszközökhöz akarjon nyúlni a kultúra terén.*” Főleg azért nem, mert ez a „törekvés meddő”, továbbá mivel „*rendőri szempontokból kiinduló, politikai ellensúlyozás szerepére hivatott kultúra – igazi kultúra nem lehet.*” Véleménye: „*hagyjuk a műhatatlanul szükséges sok előmunkálót a társadalomra. Ennek a társadalomnak mindig olyan kultúrája lesz, amilyen tőle telik.*” Egyelőre keressék az érdekeltek „térítgetési szándék” nélkül egymás kezét, s meglátják, „*egyszerre csak a kulturális sejtek szaporodnak majd, társadalmunk gazdaságunk erősödésével mind összefüggőbb teleppé rakódnak. Szervekké lesznek egyre több munkamegosztással*”, – s azután „*jöhet az országos szervezés is, s ha kell, állami szervezés is.*” Nyilvánvaló a szabadgondolkodó szerző gondolatmenete, s a vita tétje is. Innen már csak remélni lehet a különböző táborok együttműködését, ám – utólag látszik csak világosan – a „kegyelmi idő” elrepült...⁴³

Varsányi Géza a német közkönyvtárakról írt cikket⁴⁴, méghozzá személyes látogatás és a berlini városi könyvtári igazgatóval, Dr. Arend Buchholtz-cal való beszélgetés nyomán. A Berlini Városi Könyvtár 1907. október 15-én nyílt meg (nyitó állománya 90 ezer kötet, főként adományokból, teljes körű katalógus szolgálja az érdeklődőket), vállalt célja pedig: „*Berlin polgárainak szolgálatára legyen műveltségük továbbfejlesztésében és hasznos ismeretek megszerzésében.*” A kölcsönzés és az olvasóterem (nyitva hétköznap 12–15 és 18–22 óra közt) használata is ingyenes. A használat 16 éves kortól kívánatos, de iskolások is mehetnek, ha osztályfőnökük ajánlólevelét felmutatják. Az állományból kikérni kérelmlappal lehet (egy lapon egy mű, a kérelmlapok 10-es csomagban kaphatók 5 pfennigért). Kérésre – csekély térítés mellett – házhoz szállítást is vállalnak. Az olvasóterem

folyóirat-választéka megközelíti a 150-et, ehhez járul csaknem 20 napi- és hetilap. A kölcsönzés a nyitást követő félév alatt meghaladta a 40 ezer kötetet (napi 200–400 kötet): a szépirodalom részesedése eléri a háromnegyedes arányt. Az olvasók egyötöde tanuló, illetve kereskedelmi alkalmazott, 13,5% kereskedő, 11% tisztviselő. Az összes hetedét teszik ki a nőolvasók. Az olvasótermet havonta 4-5 ezren látogatják. Berlinben működik továbbá 28 népkönyvtár (összesített állomány: 200 ezer kötet), főként a munkások lakta külső kerületekben. A berlini városi tanács által létrehozott elődjeik már 50 éves múltra tekintenek vissza. Olvasó lehet minden 16 éves berlini lakos, mások számára jótállás szükséges. Ennek birtokában az olvasó ingyenesen veheti igénybe a szolgáltatásokat. A könyvtárak általában kicsik (állományuk 3–12 ezer kötet közt mozog), s legtöbbjük iskolaépületben kapott elhelyezést. Igyekeznek minden kölcsönző mellett olvasótermet is berendezni. Itt már 14 éves kortól megengedett a könyvtárhasználat. A legtöbb könyvtár tematikus katalógusokkal segíti a használókat. Némely helyen akkora érdeklődés nyilvánult meg, hogy a megszokott esti 6 óra helyett már 4-kor kinyitják a könyvtárt. 1907-ben a berlini népkönyvtárak összesen másfél millió könyvet kölcsönöztek (ennek fele német szépirodalom, s további egy harmadot tesznek ki a külföldi, illetve gyermekirodalmi művek). Az olvasótermek egy év alatt összesen 150 ezer látogatót fogadtak.

A városi könyvtár 1907-ben 90 ezer, míg a népkönyvtári hálózat 140 ezer márka támogatást élvezett, összesen 230 ezer márka (ebből kerekítve 100 ezer jutott új vásárlásra és a szükséges kötetítésre). Varsányi Géza emelkedett zárógondolata: megéri az áldozatot az intézmény, hisz „*áldást hoz azokra, akik élvezik. Nyitva áll bárkinek, csak menjen be és üljön le ott vagy vigye haza a legbecsületesebb barátot, a leghűbb élettársat: a könyvet.*”

Új szerző Horváth Károly (1884–1945) tanár, aki első írásában a népiskolai ifjúsági könyvtárak helyzetét elemzi az előző (1907–1908-as) tanévben⁴⁵. Szemléje a minisztérium hivatalos

jelentésére épül. Horváth szerint 1904 óta érződik a változás, az ország „érzi az ébredés szükségét.” És az a tapasztalat: a „nép érzi és tudja, hogy megváltoztak a gazdasági viszonyok, meg kell tehát változnia az ő gondolkodásmódjának és műveltségének is”.

A jelentés adatai szerint az 1904–1905-ös tanévben szerveztek 1789 állami és 230 községi (azaz települési fenntartású) könyvtárat, míg az egyházi fenntartók még egyet sem. A következő négy tanévben ehhez járult további 337 állami, 695 települési és 233 egyházi iskolai könyvtár. Ez összesen már közel 3300 könyvtár. Ennek alapján megállapítható, hogy az állami fenntartású iskolákban lényegében hiánytalan a könyvtár léte, a települések körében még 550 hiányzik, az egyházi népiskolák körében viszont a könyvtár csupán csepp a tengerben (130 ezerből 233). A hivatalos terv három népiskolai ifjúsági könyvtártípust irányozott elő: ezek méretük szerint különböznek (100–500 kötet közt mozogva). Nem meglepő, hogy a nagyobbak aránya az összesből 11%, a közepeseké 15% közelében mozog, a többi a legkisebb kategóriát képviseli, vagyis négyből három meglehetősen szerény gyűjteménnyel rendelkezik. A könyvtári kínálat növelésén túl a tanítókra sok munka vár abban a tekintetben, hogy tanulók megkedveljék, illetve elsajátítsák az elmélyültebb olvasást: például a tanórákon is fel lehet hívni a figyelmet a témához kapcsolódó értékes irodalomra. Az olvasás terjedése külső feltételekhez is kapcsolódik: ha odahaza a téli sötétségben nincs világítás, akkor nem olvashat a gyermek (pedig úgy tartják, hogy novembertől márciusig lehetne olvasniuk, hisz tavasztól a sok mezei munka a gyermekekre is feladatot ró). A könyvek tartalma sem mindegy, reménytelen azt gondolni, hogy a hivatalos stílusú, nehézkes fogalmazású könyv gyermek közt népszerű lesz. Ügyesen megírt földrajzi, természettudományos és egyéb hasznos témájú könyvek viszont érdeklődésre tarthatnak számot. A szerző optimistán zárja írását: ha a lendület folytatódik a „huszadik század derekán 10% analfabéta lesz csak”.

1910 már Szabó Ervin nagyhatású emlékiratá-

nak (*Emlékirat községi Nyilvános Könyvtár létesítéséről Budapesten*) az éve: a lapban ennek tartalmát, fő szándékait Somogyi Mihály ismertette⁴⁶. Somogyi hangütése kissé túlzónak tűnik: sok ember kénytelen Amerikába „vándorolni a mindennapi kenyérért. De ki hinné vajon, hogy a magyar embernek egy modern, jó könyvtárért is New Yorkig kell fáradnia?” Itt ugyanis a Tompkins téren működik olyan könyvtár – ez is Carnegie támogatásával épült –, mely magyar könyveket és folyóiratokat biztosít látogatóinak. Most „korszakalkotó lépés küszöbén áll” könyvtárügyünk, folytatja. „Budapest is fölismerete, hogy a nyilvános könyvtárak elsősorban községi feladat”, ezért az „illetékes tényezők megbízták dr. Szabó Ervint, a főváros főkönyvtárosát egy községi nyilvános könyvtár előkészítő munkálataival”. Szabó „terjedelmes emlékirata, nagy hozzáértéssel, adatok és tények egész tömegével, minden oldalról behatóan megvilágítja a kérdést.” Somogyi kiemeli Szabó érveléséből a legkézenfekvőbb adatokat: állományok, fenntartási költségek stb. amerikai városokban, Bécsben, – illetve (jelenleg) nálunk Budapesten. Az összkép elszomorító: szétaprózott, alacsony hatásfokú intézmények, elavult állományok, rendkívül alacsony ráfordítás, s ezekből következően szerény igénybevétel... Szabó javaslatának lényege: „a nyilvános könyvtáraknak egy feladatuk van: a legtöbb embernek a legjobb könyveket közvetíteni”, minden gyámkodás és irányzatosság nélkül. A hatékony nyilvános könyvtári működés feltételezi a tudományos könyvtárakkal való ésszerű munkamegosztást. Az iskolákban viszont Szabó szerint kár pénzt kiadni könyvtárakra (legfeljebb a tanári szobákban pár lexikon vagy szótár léte indokolt). Az elaprózott iskolai könyvtári állományokat át kell adni a nyilvános könyvtári hálózatba. Emellett pedig lényegesen növelni kell a könyvtári kiadásokat, hisz a főváros ezirányú tevékenysége eltörlődik az amerikai és német mintákhoz képest. Szerző szerint Szabó végül még egy „pompás javaslattal” zárja emlékiratát. A millenniumi alapból (egy millió korona) tervezett népházat kombinálni kell a létesítendő könyvtárral: egy fedél alatt, hisz – ahogy Somo-

gyi fogalmaz – „működésük úgyis a legszorosabban kiegészíti és támogatja egymást”. A minden kétséget kizáró támogató ismertetés sűrű a fővárosi közgyűlés támogató döntését.

Ugyanebben a júliusi számban látott napvilágot Szabó Ervin recenziója Gulyás népkönyvtári kézikönyvről. Szabó Ervin itt visszafogottabban fogalmaz, mint az 1907-es szabadtanítási kongresszuson hallott felszólalásában: kisebb kritika és általában elismerés vegyül soraiban. Végül sajnálja, miért nem kapható „könyvárusi forgalomban” a kiadvány⁴⁷.

Említettük már a Tolsztoj-émlékszámot: ez december elején látott napvilágot hetven oldal terjedelemben⁴⁸, vagyis voltaképp dupla számról van szó. Wildner Ödön *Tolsztoj öröke* című cikkével kezdődik a megemlékezés⁴⁹. Wildner sok írása szolt eddig is Tolsztojról és számos más orosz íróról. Szerinte a nagy író művei mellett életével is gazdag örökséget hagyott az emberiségre. Cikke végén egy orosz anekdotát idéz: „Egy paraszttól egykor azt kérdezte valami idegen a Puskin szobra előtt, hogy ki volt ez? Valami tanító, – felelte a muzsik”. Wildner szerint „Tolsztoj alakja előtt is ezt mondhatjuk – a legnagyobb magasztalást –, nagy tanítónk halt meg őbenne.” A többi írás a vallásbölcselet, illetve a pedagógust méltatta, illetve ismertette a Jasnaja-Poljana-i iskolát, továbbá válogatást adott Tolsztoj gondolataiból.

E három év írásait röviden úgy értékelhetjük, hogy egyre szélesebb tematikával bontakozott ki a Népművelés könyvtári mondandója, a hazai problémák és fejlesztési szükségletek mellett számos külföldi példa szerepel biztatásként, érvként és követendő mintaként. A fővárosi tervek pedig a legkorszerűbb megoldásokat ígérik.

Jegyzetek

1. ERDEI Gyöngyi: A mintaadó polgármester. Bárczy István beruházási programja (1906-1914.) című írása (Budapesti Negyed, 1995. 9. sz. 3. p.) minősíti így Wildnert. Weszelyről számos mai értékelés olvasható, főként Német András tollából (pl. könyve: Weszely Ödön. Bp.: OPKM, 1990.; Egyetemi

neveléstudomány – reformpedagógia – magyar oktatásügyi reformok. = Magyar Pedagógia, 2004. 4. sz. 39-55. p., a Népművelésről: 46. p., illetve témánkhoz kapcsoló írása: Weszely Ödön és a Népművelés. = Budapesti Nevelő, 1987. 4. sz. 21–28. p.). Bárczy Istvánról ez olvasható a Budapesti Negyed 1999. 3. számában: „Bárczy István /Sacher/ (liberális politikus, jogász, igazságügyminiszter; Budapest polgármestere, majd főpolgármestere, a modern magyar várospolitikai egyik úttörője; a fővárosi közigazgatás és oktatás újjászervezője, több fontos szociális reform, köztük a külföldön is elismert lakásépítési program kezdeményezője, a közüzemek fővárosi kézbe juttatója és a további közművesítés egyik irányítója, a magyar városok állandó szervezetének és kongresszusának megteremtője; a Pedagógiai Szeminárium és a Népjelölti Központ létrehozója, a Népművelés című folyóirat megalapítója és Wildner Ödönnel szerkesztője, szintén vele az Új Élet szerkesztője; a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Rt., a Magyar Athletikai Szövetség és az Országos Dalosszövetség elnöke; író, műfordító, népdalgyűjtő) 1866–1943.” www.epa.oszk.hu/00000/00003/00020/adat012.htm

Wildnert – széles körű érdeklődéséhez kapcsolódó szerteágazó tevékenysége okán – a különböző források hol írónak és műfordítónak, hol politikusnak, közéleti tényezőnek, hol pedig szociológusnak, filozófusnak minősítik. E kérdést majd egy alapos munka döntse el, az viszont Szinyei alpműve óta hibásan ismétlődik, hogy bölcsészdiplomát (bölcsészdoktori címet) szerzett volna. Helyesen: állam- és jogtudományit. Megtévesztő lehetett talán, hogy 1900-tól sorra jelentek meg – a Budapesti Szemlében és a Huszadik Században – igényes esszéi a nagy orosz írókról (Tolsztojtól Gorkijig), Ibsenről, Zoláról stb. Hogy fordította Nietzsche alpművét, a Zarathusztrát és könyvet irt a fiatal Nietzsche-ről.

- 2) Az NM 1918 végi önértékelésével és az új szerkesztő további terveivel írásunk második részében foglalkozunk.
- 3) Vö. a Kovács Máté által szerkesztett alpműnek szánt Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849–1945. néhány publikációját veszi be (elég esetlegesen) a bibliográfiába, Katsányi Sándor kitűnő modern FSZEK-történeti monográfiája csak futólag említi, Pogány György áttekintése a könyvtári szaksajtó múltjáról (A magyar könyvtári szaksajtó vázlatos története. 1–2. rész. = Könyvtári Figyelő, 1996. 4. sz. 585–597. p.; 1997. 1. sz. 13–25. p.) nem említi.

Korábban a FSZEK szociológiai bibliográfiai sorozata (*A magyar szociológiai irodalom bibliográfiája. 2. kötet: Folyóiratok 1900–1919. Bp., 1975.*), illetve Szabó Ervin gyűjteményes kötete (*Szabó Ervin könyvtártudományi cikkei és tanulmányai. Bp., 1959.*) említette. Szembetűnő, hogy a szociológiai bibliográfia könyvtári és múzeumi alfejezete (364–369. p. 2779–2816. tételek) időrendben első tíz könyvtári tételének forrásai: egy a Budapesti Szemléből – ez Gyalui Farkas is-

mert írása (újraközlése: Könyvtári Figyelő, 2004. 1. sz.), és további 3-3-3 a NM-ből, a *Fővárosi Könyvtár Értesítőjé*-ből és a *Múzeumok és Könyvtárak Értesítőjé*-ből.

Pedagógiai oldalról értékeli a NM-t *Mann Miklós* Budapest oktatásügye a dualizmus korában című könyve (Bp. 1997. 63–64. p.). A NM érdekes témáját vizsgálták szintén pedagógiai szakírók: *Baska Gabriella – Szabolcs Éva* (ELTE BTK): *Életreform-motívumok a Népművelés (Új Élet) című folyóiratban (1906–1918)*. = *Iskolakultúra*, 2005. 2. sz. 5–11. p.

4. NM, 1906. 1. évf. 1. köt. 1-2. sz. 3–4. p.

5. Uo. 12–20. p.

6. Uo. 34–42. p.

7. Uo. 120–126. p. és a 2. rész: Uo. 3–4. sz. 327–332. p. Mint Havas István alább tárgyalandó írásából megtudható, Benedek Elek is tagja volt a Nikib-nek.

8. A mai olvasó meglepődhet e kifejezéstől. Akkor kevésbé válthatott ki ilyen benyomást, ha *Wlassics Gyula (1852–1937)* volt kultuszminiszter szintén használta 1906-ban a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének* budapesti közgyűlésén, egyenesen elnöki megnyitó előadásának címében. Innen idézünk: „Annak az eszmekörnek, melyet a pedagógiai irodalomban ma kultur-szocializmusnak vagy szociális kultúrának nevezünk, teljes odaadással kell szolgálatára állanunk.” Meg is magyarázza, miért e kategorikus imperatívusz. „Ha azt a jogot, hogy hazája sorsára a nép széles rétege is döntő befolyást gyakoroljon, a magyar alkotmányba illesztjük: akkor rögtön a legszélesebb mérvben be kell írni a törvénykönyvbe azt a kötelességet is, hogy az állam és társadalom adjon meg minden célravezető eszközt s népműveltség általánossá tételére.” *Kultur-szocializmus*. Budapest, 1906. In: *Wlassics Gyula: Múzeumok és könyvtárak. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének [...] közgyűlésén Wlassics Gyula elnöki beszédei*. Bp.: Franklin társulat, 1913. p. 29–39. p. Az idézett mondatok: 32–33. p. Szembetűnő, mennyire rímelt ez a megfogalmazás *Bárczy polgármester* szavaival.

9. Uo. 166–168. p.

10. Uo. *Kwó* szignóval, feloldva: *Kisújfalusi Wildner Ödön*. *Wildner* gyakran használta a *Kisújfalusi*, illetve *Ujfalusi* előnevet írásai jegyzésére. Uo. 169–170. p.

11. „A kereskedelmi és közoktatásügyi minisztérium képviselőin kívül ott voltak a népszerű főiskolák terén vezérszerepet játszó egyetem, műegyetem, földművelési főiskola rektorai, a 'szabad iskola', a tudományos akadémia, a kereskedelmi akadémia, a kereskedelmi kamara, a népművelési egyesület, az iparosok szövetsége, a 'központi könyvtár' egyesülete, a szeszes italok ellen alakult férfi és nőegyesületek elnökei, a munkásszaktanács, a szociáldemokrata párt helyi bizottsága s a Rothschild-cég kiküldöttei, egész sereg egyetemi tanár és szervezett munkás.” Uo. 170. p.

12. „Népszerű színelőadások”. = NM, 1906. 3–4. sz. 332–336. Idézett kifejezés: 332. p.

13. „Népművelés a hadseregben”. = Uo. 336–338. p. (idézet: 337. p.)

14. [WILDNER Ödön] Wr: „A budapesti VIII. munkáskaszinó és népkönyvtár”. = Uo. 3–4. sz. 339–343. p.

15. „Iskolai és tanítói könyvtárak”. = Uo. 5–6. sz. 463–466. p.

16. „Népkönyvtárak szervezése”. = Uo. 5–6. sz. 511–521. p.

17. *E. Reyer (1849–1914)* geológus professzor, a kor egyik - de német nyelvterületen biztosan - legeredményesebb közkönyvtári szervezetével, a bécsi Zentralbibliothek (Központi Könyvtár) Egyesülettel olyan eredményeket ért el, melyeket Bécs azóta sem közelített meg. Egyszer érdemes lesz ennek történetét is megvizsgálnunk, annál is inkább, mert a korabeli hazai körök *Reyer* működését elméleti és gyakorlati szempontból is zsinórmértékként értékelték. *Reyerről* ld. a *MK* elismerő nekrológiáját (1914. 355. p.), továbbá *P. Vodosek* könyvét (*E. Reyer*. 1976.)

18. „Kormányjelentés az ifjúsági könyvtárakról”. Uo. 7–8. sz. 98–110. p., idézett adatok: 99. p.

19. Mit szeret a nép olvasni? (A külföldi népkönyvtárak statisztikájából.). = Uo. 7–8. sz. 329–341. p.

20. *Pontos* nevén: a *Szabad Tanítás* Péccsett 1907-ben tartott Magyar Országos Kongresszusa, mint az a kongresszus vaskos kötetet kitevő naplójából kiténik. Szerkesztette *Vörösváry Ferenc*, Bp.: Franklin társulat, 1908. 647 p. (Újra megjelent reprint kiadásban a pécsi Dialóg Campus Kiadónál 1997-ben). A kongresszushoz kapcsoló vita és publikációk gazdag választékát ld. <http://forum.origo.hu/topik.jsp?id=152861&status=ok>

21. *ALEXANDER Bernát*: Szózat. = NM, 1907. 2. sz. 97–100. p.

22. „A népkönyvtárak Franciaországban” 1907. 1. sz. 82–89. p. (a szerző *Ujfalusi Ödön* néven szerepel). *Pellison* könyve: *Bibliothèques populaires en France et dans l'Étranger* (1906.) *Gulyás Pál* számára is fontos forrás ismert népkönyvtári kézikönyve (1909) összeállításakor. Vö. *SONNEVEND P.*: *Hazai könyvtártudományi kézikönyvek: Szöveggyűjtemény = Könyvtári Figyelő*, 2006. 4. sz. 497–513. p.

23. „Az angol népkönyvtárakról”. 1907. 3. sz. 274–283. p. (ismét *Ujfalusi Ödön* néven). A szemle gazdag angol, francia és német nyelvű – könyvekben és folyóiratokban megjelent – anyagra támaszkodik (*Th. Greenwood, J. Ogle, C. Caron, E. Schultze, E. Reyer* stb.). A saját lábjegyzet a cikk végén (282–283. p.).

24. *Vö. SONNEVEND Péter*: *Az angolszász közkönyvtár létrejötte: Az 1850-es törvény születése és végrehajtása*. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 2005. 11. sz. 37–54. p.

25. Előbbtől A nép művelésének országos szervezése. 1907. 4–5. sz. 290–307. p., utóbbtól: *Az Uránia és a szabad tanítás*.

- Uo. 451–460. p. Molnár Viktor (korábban Trefort Ágoston miniszter személyi titkára, majd 1905-től államtitkár) személyes érdeme az Uránia Tudományos Egyesület (1899-), majd az Uránia tudományos színház (nevezetes filmvetítéseivel) és Uránia tudományos ismeretterjesztő folyóirat (1900–1923) létrehozása. Egyebek mellett könyveket írt Csáky Albin és Wlassics Gyula kultuszminiszterrel is (1894, illetve 1907).
26. „Az amerikai népkönyvtárakról”. 1907. 6. sz. 558–566. p. (megint Ujfalusi Ödön néven). Az amerikai közkönyvtári tájékoztatásról (kontra hazai csalódások), illetve New-York-i finanszírozási modell: 562–563. p. A szemle végén a források, a lista itt is impozáns méretű.
27. NM, 1908. 1–2. sz. 1–5. p. Idézett mondatok: 5. illetve 3. p.
28. NM, 1909. 1-2. sz. 155–157. p.
29. NM, uo. 3–4. sz. 277–283. p. Varsányi az előző évfolyamban már írt a gyermekkönyvek témában (Milyenek legyen a gyermek képeskönyve. 1908. 5. sz.).
30. NM, uo. 291–292. p.
31. „A főv. pedagógiai könyvtár”. NM, uo. 293–303. p.
32. „Pittsburgh gyermekkönyvtárai”. 1909. 8. k. 8-9. 312–317. p.
33. „Megújodás”. NM, 1910. 9. köt. 1. 1–2. p.
34. „Miért egyesültünk?” Uo. 3–5. p.
35. „Az iskolai könyvtárak reformja”. 11. köt. 333–336. p.
36. „A könyvtári illetek ellen.” 16. 444. p.
37. „Nyilvános könyvtárak Japánban” 10. k. 20. sz. 123–124. p.
38. „Falusi könyvtárak Németországban” Uo. 25. 285. p.
39. sz. e.: GULYÁS Pál: A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése. Bp.: Athenaeum ny., 1909. – 239 p. 26. 318–320. p. – Megjelent Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye 1900–1918. Bev. Kóhalmi Béla, összeáll: Tiszai Andor. Bp.: FSZEK, 1959. című kötetben, 112–117. p. A forrás: Népművelés címe hibásan, még Népművelés formában.)
40. „Kórházi könyvtárak” 11. köt. 37. sz. 253–254. p.
41. PINTERITS Károly: Az írás mestersége. 11. köt. 43-44. 353-371. p. (gazdagon illusztrálva)
42. Wildner/ Ujfalusi Ödön: „A szabadoktatás országos szervezése.” = NM, 1910. 9. k. 4. 97-100. p.
43. Ezt erősítheti meg egy polemikus jegyzet az első szám végén, melynek célpontja Herczeg Ferenc megnyilatkozása (NM, 1910. 9. köt. 1. sz. 58–59. p.)
- Ebben a szerkesztő – igen valószínű, hogy Wildner – beszámol Herczegnek a Petőfi Társaság január 6-i nagygyűlésén tartott irodalmi szemléjéről, mely „két tételt állított föl”. Az első, – s ebben jegyzetirő egyetért az előadóval –, hogy szépirodalmunk Magyarországon döntő fontosságú. Herczeg: „Hogy Magyarország, mint egységes nemzeti állam szerepel a világ tudatában, az nagyrészt annak köszönhető, hogy a Petőfik, a Jókaiak, a Mikszáthok [...] magyarul és magyaroknak írnak.” A másik tétel már „nem hat olyan meggyőzően”, – állapítja meg a jegyzetirő, sőt, úgy látja, „itt Herczeget kissé elhagyta az az éleslátás és higgadt igazságosság, amely különben jellemzi”. Herczeg szerint ugyanis legújabb irodalmi mozgalminkban az egyéniség zendülése tapasztalható a köz ellen. Herczeg: „... az új Magyarország költői közül némelyek szándékosan keresik az utakat, amelyek elválasztják őket a nemzettől”, – szemben a régi Magyarország legeredetibb költőivel. A jegyzetirő szerint a célpont: Ady Endre. Válasza: „Nos, Herczeg nem látja, hogy minden erős egyéniség zendülő a köz ellen, hogy pl. Petőfi sem érzett együtt az akkori, 48 előtti történelmi nemzettel, – mert előtte is a 'nemzet' egy jövő, demokratikusabb fogalma lebegett...”
- Továbbá: „forrongó kort élünk, a „történelmi nemzet” fogalma ismét átalakulóban van, harc és háború dúl pártok között [...] Csak a forrongásból lehet tisztulást remélni; a káoszából születnek csillagok.”
- 1911-ben Tisza István – Herczeg Ferencre támaszkodva – létrehozta Magyar Figyelő című lapját, s akkortól – mondhatni – a két tábor összecsapásai egyre gyakoribbá váltak. Nem kétséges, hogy a Népművelés hová tartozott, bár szerzőgárdájának összetételével és stílusával egyaránt mindig „középre” igyekezett pozícionálni magát. Például a NM gyakori cikkírója „özv. Báthory Nándorné”, aki a Prohászka Ottokár mint „egyházi felügyelő” irányítása mellett működő Országos Katolikus Növendő Egyesület titkáráként tevékenykedett.
44. VARSÁNYI Géza: Német népművelés intézmények. = NM, 1910. 9. köt. 8. sz. 230–238. p.
45. HORVÁTH Károly: A népiskolai ifjúsági könyvtárak állapota az 1907/8. évi iskolai évben. Uo. 24. sz. 231–236. p.
46. SOMOGYI Mihály: Községi nyilvános könyvtár Budapesten. = NM, 10. köt. 26. sz. 289–295. p.
47. Ld. a 39. sz. jegyzetet.
48. NM, 1910. 11. köt. 40–41. sz.
49. WILDNER Ödön: Tolsztoj öröke. Uo. 257–262. p.